

Łukasz Musiaka
Uniwersytet Łódzki
90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31
musiaka@wp.pl

FUNKCJA TURYSTYCZNA ZAMKÓW PAŃSTWA ZAKONU KRZYŻACKIEGO W GRANICACH POLSKI

Zarys treści: Głównym celem autora artykułu jest określenie stopnia rozwoju funkcji turystycznej zamków powstałych na terenie dawnego państwa krzyżackiego w granicach współczesnej Polski. Pod uwagę wzięto zarówno obiekty dobrze zachowane lub odbudowane, jak i znajdujące się w stanie ruiny. Aby zrealizować założony cel, autor dokonał analizy form zagospodarowania zamków i głównego miernika funkcji turystycznej, jakim jest ruch turystyczny. Ostatnim etapem procesu badawczego było określenie rangi turystycznej badanych zamków.

Słowa kluczowe: zamek, muzeum, hotel, ruch turystyczny.

1. WPROWADZENIE

Zakon Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie, zwany popularnie zakonem krzyżackim (niemieckim), przybył na tereny ziem polskich w latach 20. XIII w. Drogą zbrojnych podbojów, dyplomacji i handlu stworzył potężne państwo opierające się o południowe wybrzeża Morza Bałtyckiego. Na zdobytych terenach oraz na terytorium biskupiej Warmii powstała sieć zamków, które pełniły m.in. funkcje administracyjne, gospodarcze, militarne, kulturalne oraz były symbolem nowej władzy. Współcześnie, ze względu na ich liczbę i zagęszczenie, obszar dawnego państwa zakonnego, może trochę na wyrost, porównywany jest z zamkami nad Loarą lub Renem. Bez względu na stan zachowania i formę użytkowania dawne warownie stanowią obecnie przedmiot zainteresowania ruchu turystycznego.

Naukowe badania kastelologiczne na obszarze Polski datuje się na ponad 200 lat (ARSZYŃSKI 1995). Dotychczas jednak skupiano się głównie na aspektach historycznych, architektonicznych czy ochrony konserwatorskiej. Zdecydowanie mniejsza liczba opracowań dotyczy przemian i funkcji zamków po II wojnie światowej. Nieco na uboczu głównych zainteresowań badaczy zamków znajdują się również zagadnienia ich funkcji turystycznej.

Dotychczasowe publikacje z tej dziedziny, dotyczące zamków z terenu całego kraju, mają najczęściej charakter fragmentaryczny i obejmują głównie pojedyncze obiekty lub ich grupy. Spośród badaczy w łódzkim ośrodku geograficznym, którzy podjęli zagadnienie funkcji turystycznej zamków, należy wymienić m.in. J. KOSTRZEWĘ (1991), J. PIETRZAKA (1994), M. PLUTĘ (1994), Ł. MUSIAKĘ (2007, 2012, 2013), M. KUSZTAŁĘ (2008), P. MACHLAŃSKIEGO (2008), R. ROUBĘ (2010), TYBULCZUK (2013).

Zagadnienia wykorzystania militarne dziedzictwa kulturowego wieków średnich dla turystyki badali również inni polscy badacze. Tematyką atrakcyjności zamków średniowiecznych zajmowali się m.in. A. SZWICHTENBERG (2002) czy A. MIKOS VON ROHRSCHEIDT w roku 2010 i razem z T. JĘDRYSIAKIEM w roku 2011. Badania nad znaczeniem warowni krzyżackich i biskupich dla promocji polskiej i regionalnej turystyki prowadzili: M. DASZKOWSKA (2002), E. PIEKARSKA (2002), M. GULDA, K. MAROSZEK (2002) i inni.

Autor uważa, że szczegółowa publikacja dotycząca problematyki funkcji turystycznej zamków zakonnych i kościelnych w Polsce wciąż jeszcze czeka na opracowanie.

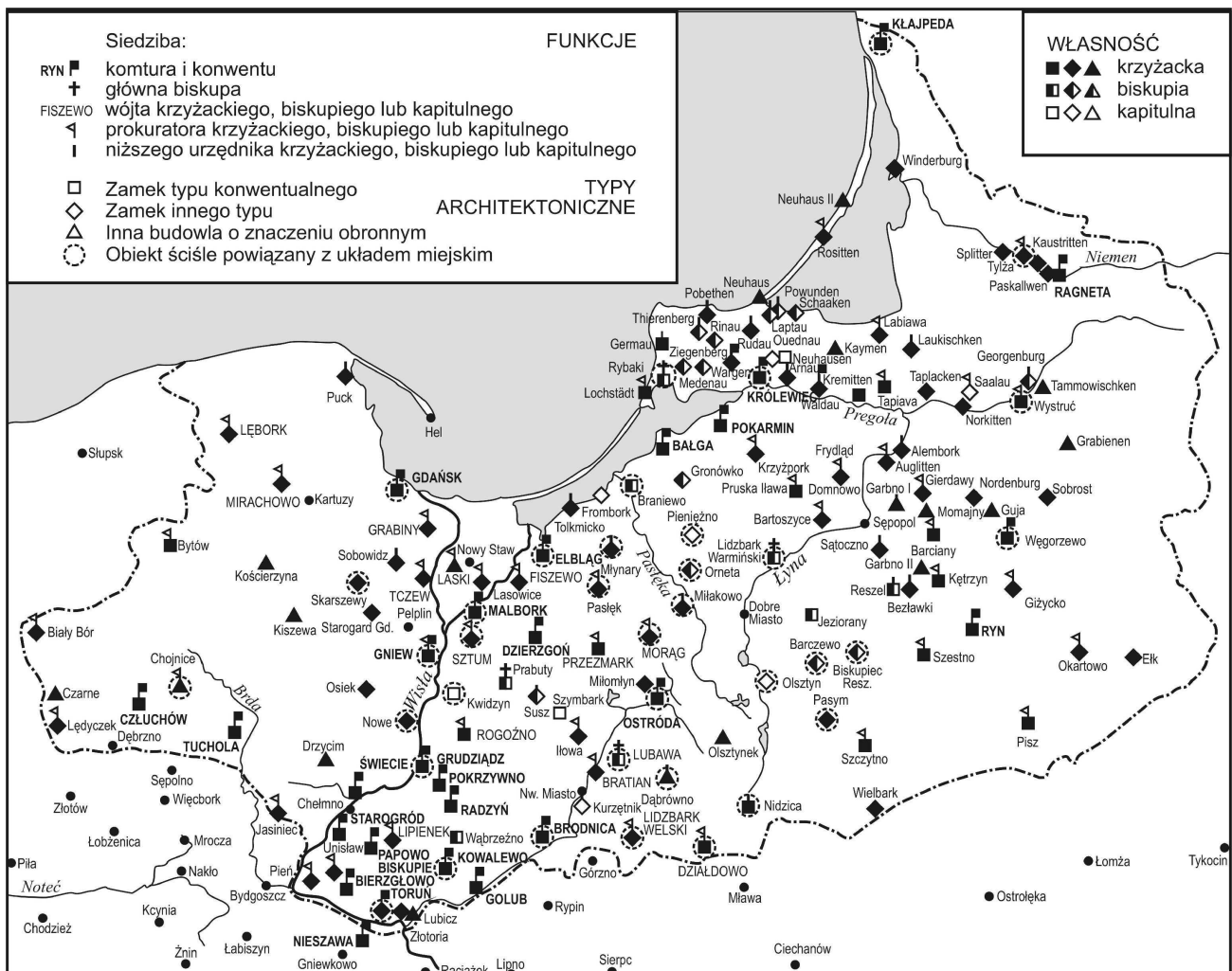
2. ZAKRES PRZESTRZENNY I CZASOWY BADAŃ, LICZBA ZAMKÓW

W artykule zaprezentowano wyniki badań zamków leżących na terenie dawnego państwa zakonnego w granicach współczesnej Polski. Obecnie jest to teren położony w obrębie trzech województw: kujawsko-pomorskiego, pomorskiego i warmińsko-mazurskiego (ok. 50 tys. km²). Badania terenowe i studialne obejmowały okres od czerwca do września 2013 r., ale odniesiono się również do wcześniejszych prac autora, z lat 2007–2012. Zakres czasowy zebranych danych dotyczących frekwencji turystycznej w analizowanych obiektach waha się od roku 1945 (zamek w Olsztynie) do lipca 2013 r. W pracy wykorzystano tylko część zebranych materiałów.

Dokładna liczba zakonnych, biskupich i kapitulnych obiektów warownych na tym terenie jest trudna do ustalenia. Znaczna część zamków na przestrzeni dziejów przestała istnieć, a inne zachowały się w po-

staci ruiny. Według M. ARSZYŃSKIEGO (2000, s. 40–41), liczba zamków na obszarze dawnego państwa zakonnego i Warmii wynosiła „grubo ponad sto” (rys. 1). P. ZANIEWSKI (2005) podaje liczbę 120, a J. BIESZK (2010, s. 9) wymienia ponad 160 obiektów krzyżackich i 24 zamki będące we władaniu biskupów i kapituł¹. Największe zagęszczenie zamków krzyżackich występuje na ziemi chełmińskiej, gdyż obszar ten stanowił zaplecze do walk z Polską zarówno w działaniach obronnych, jak i zaczepnych. Wybudowano tu trzykrotnie więcej zamków niż w innych prowincjach.

W wyniku analizy stanu zachowania i zagospodarowania zamków wyłoniono 25 obiektów zagospodarowanych na potrzeby noclegowe i muzealne. Przyjmując liczbę zamków podaną przez P. ZANIEWSKIEGO (2005) można stwierdzić, że stanowią one blisko 1/5 wszystkich warowni dawnego państwa zakonnego.

Rys. 1. Warowne budowle krzyżackie według typów architektonicznych i funkcji – stan około 1400 r.
Źródło: M. ARSZYŃSKI (2000, s. 40)

3. STAN ZACHOWANIA ZAMKÓW

Część zamków dawnego państwa zakonnego mimo burzliwej historii istnieje nadal i pełni rozmaite funkcje: kulturalne, oświatowe, administracyjne, sądownicze, a nawet sakralne. Współcześnie bardzo duże znaczenie w przypadku wielu obiektów ma również funkcja turystyczna. Czynniki wpływające na jej rozwój i kształtowanie atrakcyjności turystycznej zamków możemy podzielić na zewnętrzne – niezależne od konkretnego obiektu, i wewnętrzne – wynikające z cech danej budowli. Do pierwszej grupy zaliczymy m.in. położenie geograficzne, dostępność komunikacyjną, sąsiedztwo innych zamków, walory przyrodnicze i antropogeniczne okolicy czy infrastrukturę otoczenia. Do grupy czynników wewnętrznych, które w głównym stopniu decydują o rozwoju funkcji turystycznej, oprócz historii, stanu prawnego, polityki zarządzania obiektem czy formy własności, należą: stan zachowania oraz rodzaj zagospodarowania (w tym zagospodarowania turystycznego).

W artykule uwaga została skupiona na zamkach, które pełnią funkcję turystyczną jako siedziby obiektów noclegowych, gastronomicznych i muzealnych. Zdecydowanie mniej miejsca poświęcono zamkom znajdującym się w stanie ruiny, reliktom czy obiektom powstałym na ich fundamentach.

Nie wchodząc w rozważania terminologiczne z zakresu archeologii, architektury i konserwacji zabytków, na potrzeby niniejszego opracowania autor proponuje podział zamków ze względu na stan zachowania obejmujący dwie grupy:

- obiekty w ruinie,
- obiekty zachowane, przebudowane bądź odbudowane częściowo lub w całości.

W drugiej grupie, ze względu na rodzaj zagospodarowania turystycznego można wydzielić obiekty o:

- prostym, jednokierunkowym typie zagospodarowania, pełniące funkcję hotelarską bądź muzealną,
- złożonym typie zagospodarowania, pełniące przynajmniej dwie funkcje.

Większość zamków państwa zakonnego i biskupiej Warmii nie dotrwała w dobrym stanie technicznym do naszych czasów. Jednakże, jak pokazuje przykład Radzyna Chełmińskiego, zamki będące w ruinie mogą pełnić ważną funkcję turystyczną. Pozostałości zamku radzyńskiego należą do najlepiej rozpoznawalnych obiektów zakonu krzyżackiego w Polsce. Innym przykładem są nieco mniej okazałe ruiny zamku komturego w Toruniu. Toruńska warownia to najstarszy (1255–1300) murowany zamek wybudowany przez Krzyżaków w tej części Europy (GUERQUIN 1984, s. 311). Kolejne ruiny zamków, które stanowią atrakcję turystyczną, znajdują się w Szymbarku, Prabutach,

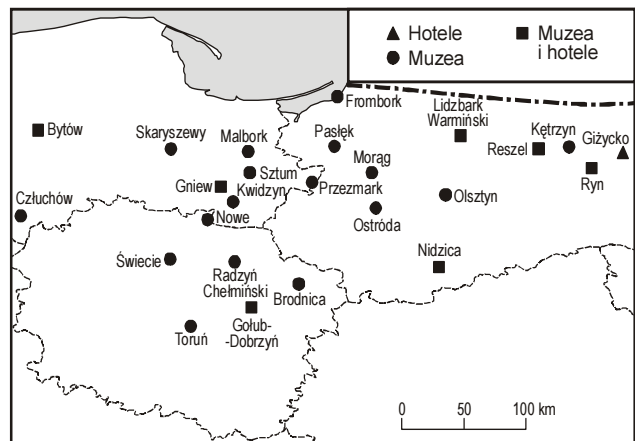
Papowie Biskupim, Kurzętniku, Lubawie i w wielu innych miejscowościach. Rzeczywista funkcja turystyczna zamkowych ruin jest trudna do sprecyzowania, gdyż oprócz Radzyna Chełmińskiego i Torunia wielkość ruchu turystycznego nie jest ewidencjonowana.

Oprócz wielkości bryły, atrakcyjności wizualnej oraz stanu zachowania istotna jest również dostępność ruin. Część z obiektów, niezależnie od tego, czy znajdują się w rękach prywatnych, jak ruiny w Szymbarku, czy samorządowych, np. w Grudziądzu, jest niezagospodarowana i ogólnodostępna. Inne obiekty, jak choćby wieża dawnego zamku w Braniewie, nie są udostępniane zwiedzającym.

4. ZAGOSPODAROWANIE ZAMKÓW

Dużo większą atrakcję turystyczną stanowią obiekty zachowane w dobrym stanie lub odbudowane. Z punktu widzenia obsługi ruchu turystycznego, największe znaczenie mają obiekty zagospodarowane na potrzeby muzealne i hotelarskie.

W zależności od tego, jak dużą część zamków zajmują placówki muzealne, możemy wyróżnić kilka grup obiektów. Do zamków, które w całości lub w większej części zagospodarowane są na potrzeby muzealne należą: Malbork, Kwidzyn, Olsztyn, Lidzbark Warmiński, Kętrzyn, Świecie, Brodnica, Człuchów. Drugą grupę stanowią obiekty, w których muzea sąsiadują z innymi formami zagospodarowania, jak np. w Reszlu², Gniewie, Golubiu-Dobrzyniu, Nidzicy i Ostródzie. Są również zamki, w których ulokowano małe i bardzo małe placówki o charakterze muzealnym, lub wręcz pojedyncze izby muzealne, jak w: Nowem, Sztumie, Skarszewach czy Pasłęku.

Rys. 2. Badane zamki krzyżackie według typów ich użytkowania
Źródło: opracowanie własne

1

2

3

4

5

6

Fot. 1-6. Wybrane zamki zagospodarowane na cele hotelarskie:

1 - Giżycko, 2 - przedzamcze w Lidzbarku Warmińskim; obiekty noclegowe i placówki o charakterze muzealnym:

3 - Reszel, 4 - Golub-Dobrzyń; placówki o charakterze muzealnym, muzea: 5 - Radzyń Chełmiński, 6 - Olsztyn

Źródło: fotografie autora

Do wspomnianej grupy obiektów należy również zaliczyć hotel w zamku w Rynie, który można zwiedzać z przewodnikiem, a także niewielkie zamki lub ich fragmenty będące równocześnie miejscem zamieszkania swoich właścicieli (Morąg i Przeworsk).

W przypadku obiektów pełniących funkcję hotelarską wyróżniono dwie grupy: hotele duże, o wysokim standardzie (cztery gwiazdki), które zajmują całą lub znaczną część budynków zamkowych, oraz

hotele małe i średniej wielkości, o niższym standardzie (zazwyczaj dwóch-trzech gwiazdek). Do pierwszej grupy należą: Ryn³, Gniew (Hotel Rycerski, Pałac Marysieńki, oraz obiekty o charakterze schroniska młodzieżowego - Dormitorium, Pałacyk Myśliwski), Lidzbark Warmiński (hotel zlokalizowany w budynkach podzamcza) i Giżycko. Są to obiekty nowe (Ryn, Giżycko i Lidzbark Warmiński) lub ponownie otwarte po gruntownym remoncie i przebudowie (Gniew).

Zamki w Gniewie i Rynie to bardzo duże kompleksy hotelarskie, które oprócz głównego hotelu posiadają też inne obiekty o zróżnicowanym standardzie. Druga grupa obiektów noclegowych, znajdujących się w zamkach w Bytowie, Nidzicy, Golubiu-Dobrzyniu⁴ i Reszlu, nie może konkurować z poprzednią ani wielkością, ani standardem i różnorodnością świadczonych usług.

Do 2012 r. hotel znajdował się również na terenie zamku malborskiego, ale z powodu problemów finansowych dzierżawcy został zamknięty. Po remoncie planuje się ponowne otwarcie obiektu.

Wydaje się, że rynek hoteli w zamkach północnej Polski (szczególnie w dużych obiektach) powoli osiąga stan nasycenia. Istnieje jednakże grupa obiektów, które w przyszłości, po wykonaniu odpowiednich prac remontowo-adaptacyjnych, mogą próbować wejść na rynek hotelarski. Są to zamki w Węgorzewie, Barcianach i Ełku. Obecnie znajdują się w rękach prywatnych i dostęp do nich jest utrudniony.

5. WIELKOŚĆ RUCHU TURYSTYCZNEGO

W analizie ruchu turystycznego autor ograniczył się do jego wielkości, czyli miernika, który w najbardziej miarodajny sposób określa rangę turystyczną badanych obiektów. Pominięta została analiza sezonowości, struktura ruchu turystycznego, motywy podróżujących itd. Więcej informacji na temat badań ruchu turystycznego w zamkach pokrzyżackich i biskupich można znaleźć w pracach J. KOSTRZEWEY (1991), Ł. MUSIAKI (2007, 2012, 2013) czy M. KUSZTAŁA (2008).

5.1. PLACÓWKI MUZEALNE

Ze względu na wielkość ruchu turystycznego placówki muzealne zlokalizowane w zamkach można podzielić na kilka grup: największe, bardzo duże, duże, średnie i małe (por. tab. 1). Do muzeów największych należą Muzeum Zamkowe w Malborku i Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku⁵. W Malborku średnia liczba odwiedzających z ostatnich 16 lat wynosi 434,6 tys. osób⁶, ale od momentu powołania muzeum w 1961 r. liczba ta przekraczała nawet pół miliona w skali roku. Frombork, według informacji placówki, w latach 1999–2011 zanotował średnią liczbę zwiedzających na poziomie około 130 tys. osób rocznie.

Kolejną grupę – muzeów bardzo dużych, tworzą placówki zlokalizowane w Olsztynie, Toruniu, Golubiu-Dobrzyniu, Lidzbarku Warmińskim i Bytowie. Liczba sprzedanych biletów wstępu w tych obiektach

oscyluje między średnią 45,5 tys. zwiedzających w Olsztynie a 31,1 tys. w Bytowie.

Do grupy muzeów dużych autor zalicza placówki w Gniewie (średnio 24,3 tys. osób rocznie), Kętrzynie (ok. 15,8 tys.) i Nidzicy (12,6 tys.). Można tu również zakwalifikować Ryn, gdzie średnia liczba zwiedzających zamek z przewodnikiem od początku działalności placówki wynosi 16,1 tys. osób rocznie. Być może do tej samej grupy obiektów należy zaliczyć otwarte w maju 2013 r. muzeum w Człuchowie, gdzie od maja do 25 sierpnia odnotowano 18,9 tys. zwiedzających. Bardzo krótki czas funkcjonowania nie pozwala jeszcze na jednoznaczne zaszeregowanie obiektu.

Jako małe muzea i placówki o charakterze muzealnym autor kwalifikuje obiekty w Brodnicy, Radzynie Chełmińskim, Ostródzie, Nowem, Sztumie, Przezmarku, Skarszewach i Pasłęku. Są to obiekty, w których wielkość ruchu turystycznego waha się między blisko 11 tys. osób w Brodnicy a mniej niż 1 tys. osób rocznie w Nowem i 276 osób w prowadzonej przez bibliotekę publiczną Izbie Historycznej w Pasłęku.

Osobnym przypadkiem jest zamek w Reszlu, gdzie oprócz galerii sztuki bilety wstępu sprzedaje się do wieży zamkowej (nie posiada ona specjalnej ekspozycji o charakterze muzealnym). Średnia liczba sprzedanych biletów wstępu za lata 2006–2008 wyniosła 46,7 tys., co pozwoliłoby zaliczyć zamek w Reszlu do bardzo dużych placówek obsługujących ruch turystyczny. Niestety obecnie nie prowadzi się ewidencji zwiedzających wieżę.

5.2. OBIEKTY NOCLEGOWE

W przypadku obiektów o charakterze hotelarskim zebrane dane są zdecydowanie skromniejsze. Powodem jest niechęć prywatnych właścicieli do dzielenia się tymi informacjami (Nidzica, Bytów), a w przypadku Lidzbarka Warmińskiego i Giżycka – krótki okres funkcjonowania obiektów.

Obiekty noclegowe w zamkach podzielono na trzy grupy pod względem liczby nocujących osób. Do hoteli dużych zaliczono Ryn (średnio 41,6 tys. nocujących w ciągu roku), Giżycko (ponad 19,7 tys. osób w pierwszym roku działalności), Lidzbark Warmiński (16,9 tys.) oraz Gniew, gdzie we wszystkich obiektach noclegowych kompleksu zamkowego nocowało w roku 2012 ponad 15 tys. osób. Do obiektów o średniej wielkości, gdzie liczba nocujących oscyluje na poziomie 5 tys. osób rocznie, zaliczono Bytów i Nidzicę. Do grupy hoteli małych zaklasyfikowano obiekt noclegowy w zamku golubskim (ponad 3,6 tys. osób w roku 2012)⁷ i Zamek Reszel Kreativ Hotel ze średnią 2,7 tys. osób rocznie (tab. 2).

T a b e l a 1. Liczba sprzedanych biletów wstępu w wybranych placówkach muzealnych w badanych zamkach byłego państwa krzyżackiego na terenie Polski w latach 1998–2012

Rok	Muzea															
	największe	bardzo duże						duże				średnie			małe	
	Malbork	Olsztyn	Reszel	Toruń	Golub- -Dobrzyń	Lidzbark Warmiński	Bytów	Gniew	Kętrzyn	Ryn	Kwidzyn	Nidzica ^a	Brodnica	Ostróda	Świecie	Pasłęk
1998	480 547	49 959	7 467	bd.	b.d	33 276	20 366	n.d.	8 899	nd.	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.
1999	398 634	35 422	6 849	bd.	b.d	31 314	25 951	23 200	14 233	nd.	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.	bd.
2000	410 054	44 803	4 741	bd.	b.d	28 459	30 581	25 707	14 200	nd.	bd.	6 800	bd.	6 178	bd.	bd.
2001	387 178	45 307	3 621	bd.	b.d	25 402	26 561	18 119	16 224	nd.	20 117	14 420	bd.	3 723	bd.	bd.
2002	412 811	47 467	3 445	bd.	b.d	23 318	26 076	18 637	12 115	nd.	22 370	12 350	bd.	4 117	bd.	bd.
2003	443 232	48 635	5 427	bd.	b.d	32 619	31 018	19 074	15 648	nd.	18 653	14 400	14 795	6 537	bd.	bd.
2004	451 600	49 611	3 461	bd.	b.d	27 883	30 244	23 898	17 064	nd.	17 215	14 400	13 613	6 601	bd.	bd.
2005	464 411	54 612	3 800	bd.	b.d	30 344	32 278	25 444	17 164	nd.	16 778	12 600	11 908	6 242	bd.	bd.
2006	452 334	52 136	3 238 (38 619)	bd.	b.d	27 695	32 932	28 129	13 149	nd.	17 453	12 900	11 731	7 036	bd.	bd.
2007	502 953	48 019	5 895 (54 587)	33 136	b.d	31 423	38 947	30 493	16 197	5 863	21 847	bd.	11 266	5 842	bd.	bd.
2008	460 024	43 975	4 723 (47 021)	39 095	b.d	28 039	37 680	26 322	19 274	11 204	21 498	bd.	13 774	5 975	bd.	bd.
2009	435 158	39 150	3 135	47 633	b.d	32 775	38 023	20 852	22 835	21 817	19 410	bd.	8 733	5 509	2 805	235
2010	416 245	37 197	2 954	47 633	40 570	23 376	35 440	23 946	22 835	17 839	18 008	bd.	7 509	7 915	3 195	548
2011	409 572	39 889	3 307	35 788	42 990	32 009	31 735	28 086	21 804	21 011	20 448	bd.	8 762	6 558	4 997	136
2012	404 328	45 693	2 930	42 622	36 898	31 999	28 764	28 306	21 302	18 916	18 148	bd.	7 642	7 033	4 732	185

O b j a ś n i e n i a: bd. – brak danych, nd. – nie dotyczy (w przypadku obiektów, które rozpoczęły działalność w okresie późniejszym), ^a – źródło: M. KUSZTAŁ (2008). W tabeli nie umieszczono informacji na temat muzeum w Człuchowie (placówkę otworzono w maju 2013 r.) i Fromborku (autor nie uzyskał danych szczegółowych), w przypadku Reszla w latach 2006–2008 oprócz liczby sprzedanych biletów wstępu do galerii sztuki współczesnej Zamek w nawiasie podano liczbę sprzedanych biletów wstępu do wieży zamkowej, obecnie nie prowadzi się ich ewidencji.

Ź r ó d ł o: opracowanie własne na podstawie zebranych danych.

T a b e l a 2. Liczba osób nocujących w zamkowych obiektach noclegowych w latach 2006–2012

Rok	Obiekty noclegowe							
	duże				średnie		małe	
	Ryn	Giżycko	Lidzbark Warmiński	Gniew	Bytów	Nidzica	Golub- Dobrzyń	Reszel
2006	12 078	nd.	nd.	8 151	bd.	bd.	bd.	3 677
2007	35 871	nd.	nd.	10 395	bd.	bd.	bd.	2 490
2008	47 500	nd.	nd.	9 488	5 088	5 000 ^a	bd.	2 830
2009	48 585	nd.	nd.	bd.	bd.	bd.	bd.	2 958
2010	47 168	nd.	nd.	bd.	bd.	bd.	bd.	3 382
2011	49 975	nd.	nd.	7 778	bd.	bd.	bd.	1 862
2012	50 599	19 736	16 876	15 254	bd.	bd.	3 631	2 031

Objaśnienia: bd. – brak danych, nd. – nie dotyczy (w przypadku obiektów, które rozpoczęły działalność w okresie późniejszym);
^a – wielkość przybliżona.

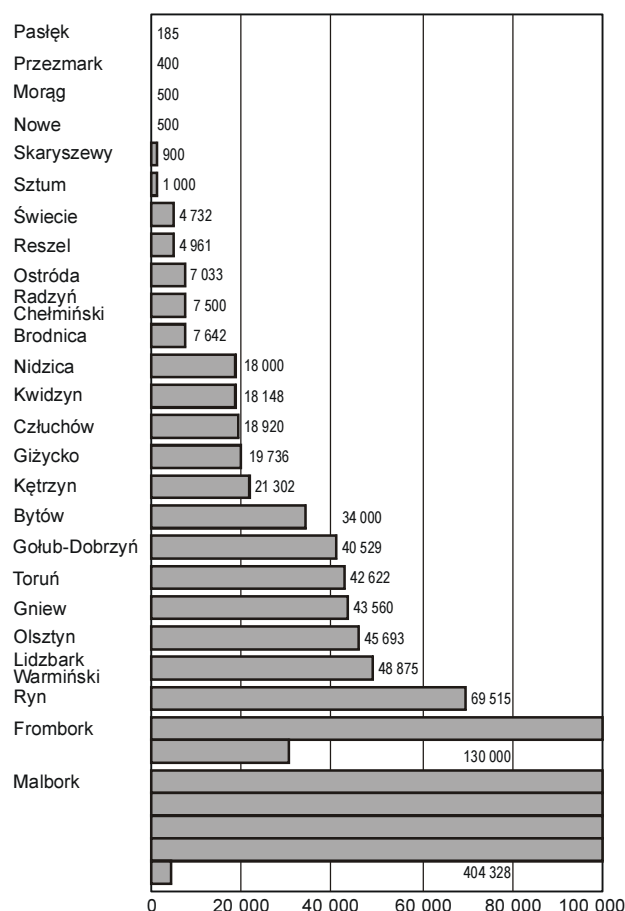
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z analizowanych jednostek.

Według pracowników i zarządców części badanych zamków, w ciągu ostatnich kilku lat widoczny jest spadek ogólnej liczby turystów wypoczywających na obszarze badań. Główną przyczyną wydaje się być ogólny kryzys gospodarczy oraz mniejsza ilość wolnych środków finansowych w dyspozycji przedsiębiorstw i osób prywatnych.

Słabsza koniunktura w branży hotelarskiej nie zawsze przejawia się malejącą liczbą gości. Może być widoczna poprzez mniejszą liczbę i różnorodność usług nabywanych przez klientów. Bez względu na koniunkturę w najbliższych latach należy spodziewać się dużej konkurencji między obiektami w Gniewie, Giżycku oraz w należących do jednego właściciela hotelach w Rynie i Lidzbarku Warmińskim.

Na rys. 3 zaprezentowano wielkość udokumentowanego ruchu turystycznego w badanych obiektach w 2012 r. Część danych ma charakter przybliżony, innych nie powinno się w całości sumować, gdyż istnieje ryzyko dwukrotnego liczenia tych samych osób (np. zwiedzających muzeum i śpiących w hotelu). Mimo to zaprezentowane dane w wystarczającym stopniu przedstawiają skalę zjawiska. Łączna wielkość udokumentowanego ruchu turystycznego w badanych zamkach wyniosła około 1 mln osób w roku 2012. Jest to znacząca liczba, ale z pewnością nie obejmuje całości zjawiska. Całkowita liczba odwiedzających zamki jest trudna do ustalenia i zazwyczaj jest znacznie większa niż podają statystyki odwiedzających muzea czy osób nocujących w hotelach.

Spowodowane jest to wieloma czynnikami, takimi jak: darmowy wstęp na dziedziniec większości zamków, nieewidencjonowane imprezy kulturalne i rozrywkowe, uczestnictwo mieszkańców miast w wydarzeniach odbywających się w zamkach, czy korzysta-

Dla zamku w Reszlu uwzględniono jedynie liczbę sprzedanych biletów wstępu do galerii sztuki.

Rys. 3. Łączna wielkość ruchu turystycznego w badanych dawnych zamkach państwa krzyżackiego na terenie obecnej Polski na podstawie liczby sprzedanych biletów wstępu do placówek muzealnych i/lub liczby nocujących w obiektach noclegowych w roku 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie zebranych danych

nie z usług bibliotek, domów kultury itd. Potwierdzeniem tezy o znacznie większej liczbie osób odwiedzających zamki niż wykazuje to oficjalna ewidencja (mimo podwójnego liczenia tych samych osób w niektórych przypadkach) może być zamek w Kętrzynie. Pracownicy muzeum zamkowego określili całkowitą liczbę odwiedzających w roku 2005 na poziomie 40 tys., podczas gdy liczba sprzedanych biletów wstępu w tym samym okresie wyniosła jedynie 17 164 i około 1500 tys. osób niebiletowanych. Różnica jest więc ponaddwukrotna.

Podobnie pracownicy nieistniejącej już Fundacji Zamek w Gniewie oceniali przed sprzedażą zamku w roku 2010 całkowitą liczbę odwiedzających obiekt nawet na poziomie 80-100 tys. osób rocznie.

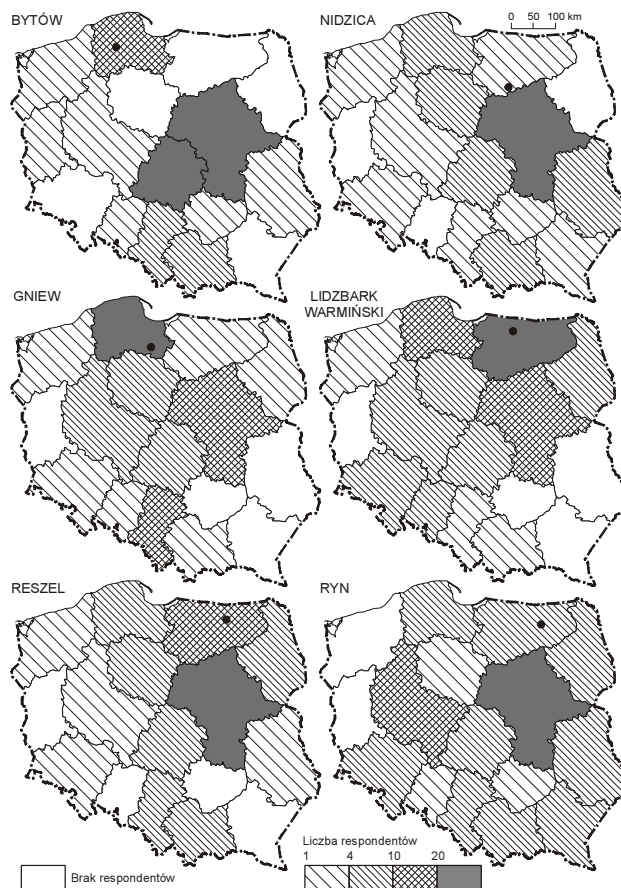
6. POCHODZENIE TERYTORIALNE UCZESTNIKÓW RUCHU TURYSTYCZNEGO

Zarządzający i pracownicy przebadanych placówek muzealnych, wskazując na pochodzenie terytorialne krajowych odwiedzających i turystów, najczęściej wymieniali województwa: pomorskie, mazowieckie, warmińsko-mazurskie, kujawsko-pomorskie, wielkopolskie i śląskie. Pozostałe obszary kraju również były reprezentowane, ale w mniejszym zakresie. Odwiedzających i turystów można podzielić na dwie grupy. Pierwsza z nich to ludność wielkich miast: Warszawy, Łodzi, Poznania, Krakowa czy Górnego Śląska. Są to osoby podróżujące w okresie wakacyjnym nad Bałtyk i na pojezierza. Do drugiej grupy można zaliczyć osoby pochodzące z województw pomorskiego, warmińsko-mazurskiego i kujawsko-pomorskiego, a więc obszaru badawczego. Oprócz turystów krajoznawców notuje się wycieczki szkolne oraz osoby przybywające do zamków przy okazji różnego rodzaju imprez i wydarzeń historycznych bądź kulturalnych.

W przypadku obiektów noclegowych wyraźnie widoczna jest przewaga osób pochodzących z województwa mazowieckiego, głównie z Warszawy i okolic. Wynika to z faktu bardzo dużej liczby klientów biznesowych, którzy posiadają swoje firmy w stolicy i poszukują ciekawej oferty i atrakcyjnych miejsc do realizacji spotkań biznesowych, konferencji itp. W mniejszym stopniu popyt na tego typu usługi generuje obszar Trójmiasta. Inne duże miasta regionu, jak Olsztyn czy Bydgoszcz, odgrywają zdecydowanie mniejszą rolę.

Drugim filarem pozwalającym na funkcjonowanie obiektów hotelarskich w zamkach są krajowi i zagraniczni klienci indywidualni, których próbuje się przyciągnąć m.in. atrakcyjnymi pakietami tematycznymi i w niektórych przypadkach obniżką cen, co w pewien

sposób „psuje rynek”. Sytuacja ta dotyczy głównie hoteli luksusowych. Na rys. 4 zaprezentowano pochodzenie terytorialne turystów krajowych (603 badanych) odwiedzających sześć wybranych zamków i miast obszaru badań na podstawie analiz prowadzonych przez autora do pracy doktorskiej (MUSIAKA 2012, 2013).

Rys. 4. Pochodzenie uczestników ruchu turystycznego w wybranych zamkach i miastach Polski według województw
Źródło: Ł. MUSIAKA (2012)

W przypadku turystów zagranicznych placówki muzealne były najczęściej odwiedzane przez Niemców i osoby z krajów niemieckojęzycznych, Rosji, Wielkiej Brytanii i krajów anglojęzycznych, Litwy, Skandynawii i Ukrainy. Odsetek turystów zagranicznych zazwyczaj nie przekracza kilku-kilkunastu procent całości notowanego ruchu turystycznego. Osobnym przypadkiem jest Muzeum Zamkowe w Malborku, gdzie w ciągu ostatnich kilku lat wskaźnik ten wahał się w okolicach 20%. Tu również dominują odwiedzający niemieckojęzyczni, ale ranga obiektu, jego wielkość, obecność na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO (od 1997 r.) oraz wielojęzyczni przewodnicy sprawiają, że notuje się gości z każdego zakątka świata.

W obiektach noclegowych również przeważają Niemcy oraz turyści z Wielkiej Brytanii, Rosji i Litwy. Dominacja turystów niemieckich wynika głównie z powodów historycznych (obszar dawnych Prus), osobistych (wysiedleni bądź potomkowie wysiedlonych po II wojnie światowej) oraz ekonomicznych (możliwość wypoczynku w atrakcyjnym przyrodniczo i kulturowo regionie za stosunkowo niewielką cenę, w bliskiej odległości od Niemiec).

Zebrane materiały potwierdzają wcześniejsze wyniki badań autora (MUSIAKA 2007, 2012), J. KOSTRZEWEY (1991) i M. KUSZTAŁA (2008).

7. PODSUMOWANIE

Analiza zebranych danych dotyczących wielkości ruchu turystycznego w średniowiecznych zamkach państwa krzyżackiego w granicach współczesnej Polski pozwoliła na określenie rangi turystycznej badanych obiektów. Zaproponowano podział na zamki o znaczeniu lokalnym, ponadlokalnym, regionalnym, krajowym i międzynarodowym (tab. 3).

T a b e l a 3. Ranga turystyczna badanych dawnych zamków państwa krzyżackiego na terenie współczesnej Polski ze względu na wielkość notowanego ruchu turystycznego

Ranga	Miasto, w którym znajduje się zamek
Międzynarodowa	Malbork, Frombork
Krajowa	Ryn, Lidzbark Warmiński, Olsztyn, Reszel, Toruń, Golub-Dobrzyń, Gniew, Bytów
Regionalna	Kętrzyn, Giżycko, Człuchów, Kwidzyn, Nidzica
Ponadlokalna	Brodnica, Radzyń Chełmiński, Ostróda, Świecie
Lokalna	Sztum, Skarszewy, Nowe, Morąg, Przezmark, Pasłęk

Ź r ó d ł o: opracowanie własne.

Liczba odwiedzających poszczególne obiekty (por. tab. 1 i 2) oraz wielkość całego ruchu turystycznego obserwowanego w badanych zamkach pozwala stwierdzić, iż stanowią one bardzo istotny element polskiego produktu turystycznego. Niestety jest to potencjał niewykorzystany. Świadczyć o tym mogą m.in. nowo otwierane hotele i muzea w zamkach, rosnąca liczba gości hotelowych i zwiedzających muzea, a także remonty i odbudowa dawnych warowni oraz ich przemiany funkcjonalne i własnościowe zmierzające w kierunku adaptacji na potrzeby turystyki i działalności zarobkowej.

Zdaniem autora główną przeszkodą w rozwoju funkcji turystycznej średniowiecznych zamków Polski

północnej nie są finanse czy zły stan techniczny niektórych obiektów, ale brak świadomości posiadanego dziedzictwa oraz brak woli działania i pomysłu na to, jak to dziedzictwo wykorzystać. Aby zamki zakonne i biskupie stały się prawdziwym produktem turystycznym, postrzeganym jako całość, niezbędne jest podjęcie szerszej współpracy między zainteresowanymi podmiotami na szczeblu lokalnym, regionalnym i krajowym, wykraczające poza dotychczasowe produkty, takie jak szlak turystyczny po zamkach gotyckich (NAROŹNIAK 2002) czy zamkach Dolnego Powiśla.

PRZYPISY

¹ Dla porównania, P. ZANIEWSKI (2005) podaje liczbę ponad 800 murowanych zamków obronnych wybudowanych w okresie od XIII do XVII w. zidentyfikowanych na terenie Polski. Około 200 z nich zachowało się w stanie zbliżonym do pierwotnego, a kolejnych 200 ma postać ruiny.

² W zamku w Reszlu mieści się galeria sztuki współczesnej, filia Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie.

³ Hotel Zamek Ryn i Hotel Krasicki w Lidzbarku Warmińskim należą do tego samego właściciela, Grupy Anders, która skupia m.in. obiekty noclegowe i gastronomiczne w regionie Warmii i Mazur.

⁴ Obiekt noclegowy nie posiada kategoryzacji.

⁵ Mimo że katedra we Fromborku nie jest klasycznym zamkiem, wielu badaczy zalicza ją do obiektów o znaczeniu militarnym dzięki silnym fortyfikacjom wzgórza katedralnego.

⁶ Wszystkie średnie wielkości ruchu turystycznego dla obiektów noclegowych i muzealnych wyliczono na podstawie maksymalnego okresu ewidencji, jakim dysponował autor dla każdej placówki.

⁷ Być może obiekt noclegowy w zamku golubskim można zaklasyfikować do obiektów średnich, ale zebrane dane dotyczą tylko roku 2012.

BIBLIOGRAFIA

- ARSZYŃSKI M., 1995, *Budownictwo warowne zakonu krzyżackiego w Prusach 1230–1454*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, ss. 244
- ARSZYŃSKI M., 2000, *Zamki i umocnienia krzyżackie*, [w:] Z.H. Nowak, R. Czaja (red.), *Państwo Zakonu Krzyżackiego w Prusach. Podziały administracyjne i kościelne w XIII–XIV wieku*, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, s. 29–43.
- BIESZK J., 2010, *Zamki Państwa Krzyżackiego w Polsce*, Bellona, ss. 416.
- DASZKOWSKA M., 2002, *Zamki gotyckie elementem promocji polskiej turystyki*, [w:] *Zamki gotyckie na szlakach turystycznych Pomorza, Kujaw, Warmii i Mazur. Zbiór materiałów pokonferencyjnych*, Malbork–Gdańsk, s. 23–31.
- GUERQUIN B., 1984, *Zamki w Polsce*, Arkady, Warszawa, ss. 348.
- GULDA M., MAROSZEK K., 2002, *Walory turystyczne zamków gotyckich w Polsce w ocenie studentów WSTiH*, [w:] *Zamki gotyckie na szlakach turystycznych Pomorza, Kujaw, Warmii i Mazur. Zbiór materiałów pokonferencyjnych*, Sport, Gdańsk, s. 100–108.

- KOSTRZEWA J., 1991, *Funkcja turystyczna zamku w Malborku w świetle ruchu turystycznego*, „Turystyka”, 1/1, s. 73–98.
- KUSZTAŁ M., 2008, *Ruch turystyczny na Szlaku Zamków Gotyckich*, mpis pracy magisterskiej wykonanej w Instytucie Geografii Miast i Turystyki Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- MACHLAŃSKI P., 2008, *Zamki województwa łódzkiego jako atrakcja turystyczna regionu*, mpis pracy dyplomowej z Podyplomowego Studium Turystyki Uniwersytetu Łódzkiego.
- MIKOS VON ROHRSCHEIDT A., 2010, *Wykorzystanie średniowiecznych obiektów obronnych w Polsce w ramach różnych form turystyki kulturowej*, „Turystyka Kulturowa”, 4–6, s. 89–108.
- MIKOS VON ROHRSCHEIDT A., JĘDRYŚIAK T., 2011, *Militarna turystyka kulturowa*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, ss. 294.
- MUSIAKA Ł., 2007, *Wpływ funkcji turystyczno-rekreacyjnej zamku w Gniewie na życie i gospodarkę miasta*, mpis pracy magisterskiej w Instytucie Geografii Miast i Turystyki Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- MUSIAKA Ł., 2012, *Wpływ funkcji turystycznej średniowiecznych zamków na życie społeczno-gospodarcze małych miast województwa pomorskiego i warmińsko-mazurskiego (na wybranych przykładach)*, mpis rozprawy doktorskiej w Instytucie Geografii Miast i Turystyki Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- MUSIAKA Ł., 2013, *Funkcja turystyczna średniowiecznych zamków i jej wpływ na miasta Pomorza, Warmii i Mazur*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, ss. 201.
- NAROŻNIAK I., 2002, *Szlakiem Zamków Gotyckich – oferta turystyczna województwa pomorskiego oraz warmińsko-mazurskiego*, [w:] *Zamki gotyckie na szlakach turystycznych Pomorza, Kujaw, Warmii i Mazur*. Zbiór materiałów pokonferencyjnych, Sport, Gdańsk, s. 181–183.
- PIEKARSKA E., 2002, *Znaczenie walorów zabytkowych w budowaniu potencjału zrównoważonego rozwoju regionu. Studium przypadku – zamki gotyckie w turystyce województwa warmińsko-mazurskiego*, [w:] *Zamki gotyckie na szlakach turystycznych Pomorza, Kujaw, Warmii i Mazur*. Zbiór materiałów pokonferencyjnych, Sport, Gdańsk, s. 56–65.
- PIETRZAK J., 1994, *Funkcja turystyczna zamku w Kórniku*, „Turystyka”, 4/2, s. 47–61.
- PLUTA M., 1994, *Funkcja turystyczna Zamku Królewskiego w Warszawie*, „Turystyka”, 4/2, s. 37–46.
- ROUBA R., 2010, *Hotelarstwo w zabytkowych rezydencjach jako czynnik modyfikujący otoczenie*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- SZWICHTENBERG A., 2002, *Ocena bonitacyjna atrakcyjności turystycznej Szlaku Zamków Gotyckich Warmii i Mazur*, [w:] *Zamki gotyckie na szlakach turystycznych Pomorza, Kujaw, Warmii i Mazur*, Gdańsk, s. 66–73.
- TYBULCZUK A., 2013, *Wykorzystanie obiektów zabytkowych na cele turystyczne na przykładzie dworu Chotyńia i zamku w Gniewie*, mpis pracy magisterskiej wykonanej w Instytucie Geografii Miast i Turystyki Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- ZANIEWSKI P., 2005, *Szlakami zamków krzyżackich*, Muza, Warszawa, ss. 368.